

Sjukdom fattigdom och ålderdom

Ur boken Med lag och slag
Utgiven 1967 Av Sven Rydstrand

Det var inte alltid så lätt att vara fattig i en gången tid. Ändå värre blev det för den sjuka fattigmannen eller kvinnan. Fanns det inte någorlunda välbärgade barn eller andra släktingar, som tog hand om de arma, så var nöden fullständig. Inte var det heller lätt för fattiga husmän, som ofta blev bortkörda, då de inte längre kunde göra rätt för sig. Sådant visar t.ex. nedanstående protokoll från år 1665 då tinget hölls på Kviström:

Swen skomakare kärar att Swenning Tollesson på Skogen i Svarteborgs socken hade lovat honom att sitta där i ett hus ute i marken, och nu har han bott där i fyra års tid och brutit upp marken. Och Swen vill hava sin bekostnad igen, eftersom Swenning vill hava honom därifrån. Sockenherden i Foss herr Christopher Ifwarsson säger att Swenning har intagit denne husman utan hans vilja, som jordrätten har till Skogen. Förmenar att Swenning därför nu ifrån sig giver det han av Swen uppburit haver, och husmannen bör likväl vika ifrån platsen.

Parterna lades emellan det Swen husman flyttar ifrån platsen och behåller sin råg, som han där sått haver, och giver Swenning honom skäligt för husen, som Swen uppsatt haver efter gode mäns synelse och värdering, eller ock må Swen taga husen med sig inom fjorton dagars tid.

När de fattiga skulle bestraffas för någon förseelse, hade de ju ingenting att betala med. De fick då plikta genom slag på kroppen eller också påsattes de handklovar och sattes upp vid en vägg på tingshuset. Så förekom vid Kviström år 1669 enl. följande protokoll:

Jörgen Larsson, förrige sorenskrivaren i Härska, Håby socken, anklagar husmannen Nills Jacobsson, som hans drängar hava beträtt med att ha stulit hö i hans lada. Han framviste ett sängkläde, som höet låg uti. Nills bekänner att Anders Olssons hustru i Lerberg bad honom göra det, svepte klädet om hans liv, tog så höet hos Jörgen Larsson och fick 2 marker därför. Den andra gången som han gick åstad, togs höet ifrån honom. Anders Olsson säger att han köpte en säck hö av Nills, men då hade han ej sängklädet. Nills orkade ej bota, ej heller Anders Olsson. Ty dömdes att Nills skall hava 15 slag på sin kropp, och Anders Olsson skall stå i fyra timmar på väggen i handklovar.

För de gamla fattiga fanns det på denna tid inga offentliga åtgärder vidtagna, utan de hänvisades till släktens förbarmande, då de inte längre kunde klara sig själva. Följande ärende förekommer vid tinget på Kviström i juni år 1699:

Engelbrekt Hansson på Toreby, en man över 80 år gammal, giver klageligen tillkänna hurusom dess hustru, Gud bättre, är för några år sedan bliven avveta (= sinnessjuk), så att han intet orkar henne styra. De är ock husvilla och har intet tillhåll, vet sig heller intet annat boställe än vad gott folk vill förunna honom. Begärer att någon anstalt måtte göras till hustruns skötsel och förvaring, vill gärna lämna henne hälften av det lilla de hava tillsammans, som ungefär till fyratio daler silvermynt kan belöpa.

Alltså prövar rätten efter det 15 kapitlet, 2 § Mans Balken i Landslagen, att hennes nästa släkt och fränder skola henne emottaga och i förvar hålla. Och skall mannens dotterbarn vara förpliktade att försyna och sköta honom uti hans höga ålderdom. Havandes sedan bägges släktingar att dela deras egendom i tvenne lika delar och taga vardera hälften därav till deras uppehälle, så långt det räcker.

Ett annat liknande ärende förekom också vid samma ting, varvid parterna var från Foss socken:

Anders Hansson på Kasene gav klageligen tillkänna hurusom han har sin gamle fader och en sin syster, som är ursinnig, hos sig och måste dem bägge underhålla och sköta, havandes han allenast ett litet torpställe att bruka till sitt, sin hustrus och barns samt dess skröpliga personers uppehälle, vårfore han inte längre kan uthärda både med fadern och systemen utan begärrer att hans svågrar Oluf Hansson i Smeberg och Oluf Olufsson i Aslageröd, som sitter vid bättre lägenheter och haver hans systrar till äkta, mage påläggas att taga den sjukliga systemen till sig med vad hon efter sin moder ärvt och henne försyna, så vill han försyna fadern.

Svågarna var tillstädes men de ville ingalunda bekväma sig därtill. Rätten finner dock skäligt att bägge svågarna skola taga systemen med hennes arvskap till sig och henne försyna, och sonen behåller fadern däremot. Och emedan bägge svågarna gingo ifrån rätten och inte ville avbida rättens utslag, ty plikte de vardera tre marker till treskiftes.

Fastän medellivslängden var mycket låg och många dog av ålderdomssvaghet i 50–60 års åldern, förekom det dock att en och annan blev över 90 år. En av dem var Halfvar Olufsson i Giässe i Svarteborgs socken. Han var tydligen en mycket spänstig man, ty fastän han var född redan år 1609, kom han själv till tinget i Kviström 90 år därefter. Det är då fråga om hans uppehälle på ålderdomen, och följande protokoll skrevs därom:

Halfvar Olufsson i Giässe, en man över 90 år gammal, framkom för rätten och gav till känna att han tid efter annan haver uppburit av sin sons Olufs barns arv 12 daler silvermynt samt av sin yngre sons Petters i Stenehe 6 1/2 daler silvermynt till sitt uppehälle i sin höga ålderdom, och som han intet annat har att förnöja dem med än sin odelsjord i Giässe, som befinnes var 4 öresbol ograverat, den han giver dem till försäkran att de kunna efter hans död hava däruti sin regress och betalning av dem som då prövas jorden få besitta. Och som fadern med sin hustru är sittande på Giässe hos sonen Nills och har till sitt uppehälle foder till tvenne kor, måste sonen ock försyna honom med nödigt vedebränne och skötsel, förutom att han måste betala och utgöra gårdens fulla skatt och rättighet. Alltså bevilja och samtycka Nillses syskon, Halfvars barn, att Nills må bestås om året från denna dato 6 marker silvermynt för sådant sitt besvär och omkostnad, så länge gubben lever, och det uti jorden, när den skall delas och skiftas.

Det hände att tingsrätten befriade gamla fattiga människor från straff, då de överträtt lagar och förordningar. Så var t.ex. fallet år 1730 med den fattige fiskaren Lars Giöck, om vilken protokollet här nedan närmare berättar:

Länsmannen Sören Hansson har till tinget låtit instämma gamle mannen och fiskaren Lars Giöck, för det han i förliden vår en söndag gått förbi Svarteborgs kyrka och Guds hus icke bevistat, varför länsmannen påstår att han måtte med plikt beläggas. Men emedan det befinnes att Lars Giöck är en gammal och skröplig man, som ej kunnat komma hem till sitt hus, om han väntat tills gudstjänsten var förbi, utan således som en fattig man blivit avstängd från sin föda, så blev han från plikt befriad.